

ФАНТАСТИЧКИ ПЕЈЗАЖИ САДАШЊОСТИ И БУДУЋНОСТИ

(Владислава Гордић Петковић и Младен Јаковљевић: *Књижевни ум и његова област фантастике*. Нови Сад: Матица српска, 2023, 165 стр.)

У оквиру рада на пројекту „Паралелни светови и имагинарне територије у српској и страним књижевностима” под покровитељством Матице српске, Владислава Гордић Петковић и Младен Јаковљевић своја промишљања фантастике представили су у публикацији *Књижевни ум и његова област фантастике*. Покретање пројекта који у фокус поставља у прошлости недовољно или нимало уметнички вреднован вид књижевности, значајан је и хвале вредан подухват. На овај начин вишедеценијски мрак, који је у истраживачком погледу прогутао фантастику, ишчезава, откривајући богату књижевну продукцију. Током своје вишегодишње загладаности у просторе литерарне фикције, српски англисти дали су немерљив допринос њеној анализи и промоцији – Младен Јаковљевић је, заједно са Драгољубом Игошанцем, уредник алманаха *Књижевна фантастика* и аутор бројних студија о особеностима и репрезентима овог вида литературе, а његови романи *Избегеле душе* (Академска књига, 2019) и *Када се враћам* (Академска књига, 2021) изникли су на препознатљивим постулатима фантастичког обликовања текста. Владислава Гордић Петковић један је од највећих савремених прегалаца на пољу изучавања фантастике, о чему сведочи њена богата библиографија¹. У монографији *Књижевни ум и његова област фантастике* аутори су читаоцима понудили резултате својих увида у савремену српску и англо-америчку књижевну продукцију, показујући притом променљиве мене књижевне фантастике, која још увек није добила своје дефиницијско уобличење.

Десет текстова организованих у два поглавља, „Ментални пејзажи фантастичног” и „Фантастична сучавања”, структурирани су као компаративна сагледавања сродних тема и мотива у наоко удаљеним књижевним делима, где су детаљно истражене рефлексije и особености фантастике и бројних жанрова који се унутар ње разлиставају. Уводним текстом истакнут је основни циљ књиге, који се помера од

---

¹ Библиографија је доступна на званичном сајту Филозофског факултета у Новом Саду: <https://www.ff.uns.ac.rs/uploads/files/Fakultet/Odseci/Zaposleni/Anglistika/Vladislava%20Gordic%20Petkovic%20KB.pdf>

узалудности „покушаја да се јасно омеђи једна оваква књижевна категорија са својим све бројнијим категоријама” (7) ка фокусирању богатства фантастике „тако што ће јој [се] омогућити да у читавом низу околности говори сама за себе, користећи се моћним оружјем – улогом подсвести” (7). Куриозитет првог одељка јесте тај што на примеру пет текстова аутори подручје фантастичног у опусима четири књижевника представљају и схематски – сликовито приказујући прожимање стварности и (за дела изабраних писаца) релевантних фантастичких жанрова на примеру испресецаних скупова². Прва, по садржини програмска студија „Расплинути пејзажи фантастичног”, интерпретира ставове бројних аутора о немогућности коначног дефинисања фантастике и покушаје дистанцирања писаца од жанровских подручја. Као нови проблеми препознати су позиционирање научне фантастике и хорора, али и расплунут термилошки систем (*fantastic, fantasy*): „Понајпре захваљујући популарности, фантастика, епска фантастика и фентези све чешће се у популарном жаргону користе да означе бројна дела из домена фантастичног, не увек оправдано” (17). Јаковљевић и Гордић Петковић скицирају особености жанрова и указују на могућности њихове колизије, чиме се додатно потцртавају тешкоће у њиховом разграничењу.

Преостали текстови прве целине посвећени су четворици аутора, а постављени су тако да сваки представља допуну и својеврсно исходиште претходног. Најпре је трилогија *Горменјаси* Мервина Пика анализирана у оквирима ауторове интенције да у књигу смести „ментални намештај”, односно, све што пожели, „независно од тога колико би се оно лепим или ружним могло чинити” (24). Као свестран посленик уметности, Пик је у својству илустратора обогатио бројна дела, попут *Алисе у земљи чуда* или *Доктора Цекила и јосиодина Хајга*, чији су извесни одједи препознати у његовом *Горменјасиу*. Линије сусретања Томаса Пинчона и Вилијама Гибсона могу се пратити у текстовима о романима *Објава броја 49* и *Прејознавање образаца*. Пинчон је „највећи мајстор реченице после Набокова, приповедни мађионичар који нас уводи у екстатични пакао своје маште” (40), а Гибсон један од најзначајнијих визионара савремене научне фантастике у којој је „стварност почела да имитира фикцију” (55), те је испитивање фантастике у њиховим делима начин да се стекне прекопотребна слика о природи фикције у егзистенцијалним лавирин-

---

² Узимајући у обзир манир илустровања наслова или садржаја поглавља у својим романима, можемо претпоставити да је за минијатуре које красе прву страну сваког текста у монографији заслужан Младен Јаковљевић.

тима, које су за своје јунаке ови писци саградили. Нарочито је значајно указивање на позицију и хоризонт очекивања читаоца, који је у овим делима осујећен немогућношћу сагледавања више од једне перспективе. Оно што наведене текстове ставља у ред значајних доприноса проучавању фантастике јесте настојање да се осветле сви аспекти анализираних дела и понуди експертиза о њиховој природи, уместо уобичајене потраге за жанровским калупом. У своје компаративно читање Младен Јаковљевић и Владислава Гордић Петковић укључили су филм и сликарство као важне компоненте са којима рачунају савремени аутори, а нарочито су апострофирана дела белгијског сликара Ренеа Магрита, чије надреалистичке творевине савршено илуструју запитаност човека над собом и светом. Посебан драгуљ овог одељка монографије јесте студија „*Валис* Филипа К. Дика: од лудила до ‘преко потребне објективности’ шизофреније”, као приказ једног могућег читања и сагледавања бројних Дикових контрадикторних текстова. „Кошмарне визије о могућим, изгледним и непредвидивим последицама технолошке отуђености” (72), уз приказану генезу Диковог односа према халуцинацији и шизофренији, полазишта су на којима је испитана могућност сазнавања коначног одговора на питање шта је стварност.

У одељку насловљеном „Фантастична суочавања” текстови су другачије организовани – најпре су описане теоријске поставке унутар којих се изабрана дела испитују, а потом се значајан број романа и збирки прича махом српских аутора сагледава кроз унапред постављену парадигму. Да је реч о пажљиво структурираној и посложеној књизи, говори наум аутора да успоставе линеарност, те је прва студија другог дела директно ослоњена на текст који јој претходи: „Једно од најједноставнијих решења ефекта натприродног јесте психолошки поремећај који искривљава перцепцију сведока” (87). Детектујући апсурде позиционирања приповедача фикционалних књига у прво лице, аутори у помоћ позивају Џејмсов *Окрешај завршња* у којој је мистификован начин на који се стиже до приче о натприродном. На примерима романа *Завера близнакиња* и *Под сенком змаја* Ђорђа Писарева, *Пуш у Биробиџан* Јудите Шалго и *Страх и његов слуга* Мирјане Новаковић показан је читав корпус аутентичних приповедача, чија се позиција на различите начине замагљује. У студији „Практичари Стернових приповедних маневара” романи Светлане Слапшак, Дане Тодоровић и Воје Чолановића такође су посматрани кроз употребу различитих фокализатора, а читава анализа функционисања као богата илустрација могућности хипертекста који „читање претвара у експеримент” (107). Књижевност Милете Продановића

тема је студиозне обраде „инсанократије и говора змија” (117), као егземплар критички интонираних коментара на аномалије у друштву, политици и приватном животу. Испитивањем фантазијских елемената његове прозе мотив чуда се изврће на особен, ироничан начин, а форма кратке приче истакнута је као савршена „амбалажа гротеске и аморалне параболе” (119).

Последња два текста монографије, „Суочавање с паралелним световима у романима Мирјане Новаковић и Вилијама Гибсона” и „Фантазијско и фантастичко у савременој прози” значајне су компаративне студије, помоћу којих су аутори понудили један нови начин тумачења литерарне фикције савремених стваралаца. Коришћење реализма као оквира за фантастично, а фантастике као одраза стварности, једна је од повезница између Мирјане Новаковић и Вилијама Гибсона – као и угледање на Пинчона, успостављање детективске матрице, манир да „елементима популарне масовне културе брендирају дистопијске стварности” (131). Проза новијег датума дубоко је прожета фрагментацијом и упућује на то да не постоји једна прича, али и да кошмар може имати своју логику. Потпуна је новина критичка обрада романа *Објешени*, књижевног првенца Кристиана Новака, који је данас готово немогуће пронаћи. Дело које је и аутор прогласио младалачким покушајем писања, Владислава Гордић Петковић и Младен Јаковљевић препознали су као мање уметничко уверљиво него што су његови каснији романи, али су уочили и потцртали интересантан поступак развијања паралелне реалности у уму једног протагонисте (149), који је можда послужио као основица за развијање поремећаја у уму његовог каснијег јунака Матије из романа *Чрна мајини земла*. Још један роман са онеобиченим протагонистом јесте *Мали странаци*, Саре Вотерс, чију чудовишну приповедну грађевину Хандредс Хол аутори монографије посматрају кроз лик и судбину сеоског лекара.

Владислава Гордић Петковић и Младен Јаковљевић својом монографијом описали су широк фантастички лук, у који су уписали њене бројне карактеристике и указали на то да је огромно књижевно вишегласје заправо један разноврстан и веома богат вид књижевности. *Књижевни ум и његова фантастичка* књига је невеликог обима, али огромног значаја и поуздан путоказ за све проучаваоце не само фантастике, већ књижевности уопште.

Маријана С. Јелисавчић Карановић
Висока школа струковних студија
за образовање васпитача Нови Сад
marijanajelisavcic11@gmail.com